

O gospodarjenju z gozdovi na državni gosposčini Marenberg (Radlje) na prehodu iz 18. v 19. stoletje

dr. Jože Maček*

Maček Jože: O gospodarjenju z gozdovi na državni gosposčini Marenberg (Radlje) na prehodu iz 18. v 19. stoletje, v slovenščini, povzetek v nemščini, *Gozdarski vestnik*, 44, 1986, str. 6.

V razpravi je obdelano gozdarstvo na državni gosposčini Marenberg na podlagi opisa posestva (*Güterbeschreibung*) iz leta 1802. Gosposčina je imela le 416 oralov gozdov v desetih gozdnih kompleksih. Bili so zelo malo obremenjeni s služnostnimi pravicami za les, pašo in steljo. Na tej gosposčini naj bi se bili ravnali pri gospodarjenju z gozdovi po gozdnem redu. Gozdove so izrabljali le v zelo skromnem obsegu za prodajo stavbnega lesa in drv. Prispevek gozdov k čistemu donosu gosposčine je v letih 1789–1793 znašal le 1,98 %. Glavni vir njenih odhodkov so bile zemljiške dajatve in prodaja vina.

Maček, J.: Forest Management on the State Estate Marenberg (Radlje) at the Turn of the 18th Century *Gozdarski vestnik*, 44, 1986, p. 6. in Slovene, summary in German. The paper deals with the forestry on the state estate Marenberg according to its specification (*Güterbeschreibung*) from 1802. The estate possessed only 416 yokes of forest in 10 areas. These were only slightly charged by servitude rights (wood, pasture and strawing). Here the forest management should have been performed according to forest order. By selling of timber and firewood the forests were only very modestly exploited. In the period from 1789 till 1793 they gave 1,98 % of the total estate net income, its principal incomes from land taxes, tithe and wine selling.

*Dr. J. M., red. prof., dr. agr. zn., dr. ekon. zn., dipl. agr., dipl. oecón., Biotehniška fakulteta, V TOZD za agronomijo, 61001 Ljubljana, Jamnikarjeva 101, Yu.

Državna gosposčina Marenberg je nastala leta 1782 z razpustitvijo samostana dominikank. Tega leta je prešla v last verskega sklada ter v upravo administracije državnih posestev v Gradcu. Pravno je združevala gosposčine Marenberg, Vuzenico, Muto in imetje Rohrbach na oni strani sedanje jugoslovanske-avstrijske meje, ki je bila prej last jezuitov.

Zgodovina Marenberga je zelo razgibana. Trg leži ob križišču dravske in radeljske ceste, ki sta obe iz rimskih časov. Na zahodnem koncu je bivši samostan dominikank, ki sta ga ustanovila Geisla, vdova Alberta Marenberškega in njen sin Siegfried leta 1251 na svojem svetu pod gradom in ga obdarovala s posestvi v bližnji okolici v Trbonjah, Puhštajnu, Slovenj Gradcu, pri Gospe sveti in drugod. Ko si je samostan po protireformaciji opomogel, je pridobil številne posesti, med drugim gosposčino Marenberg z gradom, pravice ribolova, lova itn., tako, da je bil ob ukinitvi eden najbogatejših avstrijskih samostanov.¹

Leta 1828 je gosposčino kupil dunajski veletrgovec Johann Maggi, potem je bila v lasti več zasebnikov do leta 1945.

Ker ta gosposčina, kot tudi druga bivša samostanska posestva v državni upravi, niso dajala pričakovanih dohodkov, so pristojni deželni in državni organi (omenjena administracija ter gubernij v Gradcu in dvorna komora na Dunaju) večkrat razpravljali o njihovi prodaji zasebnikom. Za to pa je bilo potrebno gosposčine podrobno opisati, izmeriti njihove površine, ugotoviti njih prihodke in odhodke ter pripraviti prodajno ponudbo. Po naročilu cesarja in nadvojvode Karla je graška administracija izdala nalog, da morajo upravniki z osebjem vseh gosposčin v državni upravi napraviti opise posestev (tako imenovane *Güterbeschreibung*), od katerih nam tisti iz leta 1802 lahko rabijo kot prvovrsten zgodovinski vir za obdobje pred dobrimi sto-
devetdesetimi leti.

Opis marenberške gosposčine² je posebej zanimiv zato, ker ima priključene bilance z različnimi zanimivimi podatki za leta 1789 do

¹ Pirchegger, H.: Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gültén, Städte und Märkte. Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, Bd. 10, München 1962, str. 156–165.

² Historische Beschreibung der Religions Fonds Herrschaft Marenberg Stajerski deželni arhiv v Gradcu, Herrschaft Marenberg, Schuber 1, Heft 2.

1793. Na ta način lahko dobimo dober vpogled v gospodarjenje velike gosposčine, kot je marenberska tedaj bila, v strukturo njenih gospodarskih panog in njihov delež v končnih dohodkih. V tem prispevku želimo prikazati stanje gozdov na podlagi poglavja o gozdarstvu³ iz omenjenega opisa in na podlagi nekaterih prilog iz bilanc gospodarjenja z gozdovi na marenberski gosposčini. Opis gospodarstva je v izvorniku podan v obliki odgovorov na vnaprej postavljena vprašanja, na katera je gosposčina odgovarjala.

Obsežnih gozdov ta gosposčina ni imela. Merili so le 416 oralov in so bili zelo raztreseni po različnih hribih in legah. Gosposčina je imela tele gozdne komplekse: Spodnji grajski gozd 113 oralov, smreka in bukev, gozd srednje kakovosti (+); Zgornji grajski gozd 119 oralov, isto; ? Iglasti gozd (Nadelwald) 44 oralov, bukev (+); ? Streliški vrh (Schiesskogel) 286 oralov, bor in smreka, (+); ? Pristavski vrh (Mayerhof Kogel) 18 oralov, isto, (+); ? Fajsingerjev gozd (Feisingerwald) 9 oralov, bor, dobre kakovosti; ? Pešinekov gozd (Peschniegwald) 30 oralov, smreka, slabe kakovosti; Ribičev gozd (Fischerwald) 49 oralov, smreka, (+); ? Gozd v Hudem kotu (Bösenwinkelwald) 10 oralov, smreka, (+); ? Gozd v Hudem kotu (Bösenwinkelwald) 10 oralov, smreka, (+); Werbenwalde 12 oralov, bor, slabe kakovosti.

Gosposčinski gozdovi so bili prvič gotovo opisani in ocenjeni pri terezijanski davčni rektifikaciji leta 1748, ob predvideni jožefinski urbarialni regulaciji v letih 1783 do 1786 so jih hkrati z drugimi zemljišči mehanično izmerili manipulant. Leta 1799 sta to izmerno popravila in izboljšala gosposčinska uradnika in gozdar. Operat je potrdil gubernij in so ga leta 1802 hranili v registraturi gosposčine.

Gozdovi še niso bili razdeljeni v oddelke, pač pa je bila razdelitev po površini že predvidena, po mnenju gosposčine to zaradi njihove raztresenosti tudi ne bi bilo prav smiselno. Lesna zaloga ni bila strokovno ocenjena. Pač pa je uprava vseeno ocenila, da je v teh gozdovih 525 debel za tramove (Belkenstämme), 2920 debel za žagovce in 67.200 dreves za srednji les (Mittelholz). Iz njih bi bilo mogoče letno dobiti 166 klafter drv za 124 1/2 fl. Od 1793–1801 je gosposčina

prodala 155 debel za tramove, 1067 špirovcev, 117 sušic, 136 drogov, 40 voz dračja, 20 klafter mehkega odpadnega lesa. Za to je iztržila povprečno letno 118 fl, skupno pa 1.067 fl. Cene so bile za debela za tramove glede na debelino in dolžino 1 1/2–2 fl, za obsušnice 1 do 1 1/2 fl, za špirovce 45 kr do 1 fl.⁴ Od sedaj obdelanih državnih gosposčin samo marenberska navaja, da se gozdovi ne pomlajujejo po naravni poti, ampak da poseke pogozdujejo (Das Holz wird in denjenigen Plätzen, wo eines augehackt wird, sorgfältig nachgepflanzt).⁵ Tudi sicer ta gosposčina navaja, da se v gozdovih vedno ravna po gozdnem redu, kar je v primerjavi z drugimi gosposčinami zelo nenavadno. Gozdnih požarov ni bilo, kar so ljudje pomnili. Pastirske ognje in kajenje v gozdovih je gosposčina prepovedovala.

Podložniki so sicer imeli v gozdovih servitutne pravice do lesa, stelje in paše, vendar v precej skromnem obsegu. V devetih gozdovih so imeli 3 podložniki oziroma kočarji pravico do 6,8 oziroma 10 klafter drv, le v Fajsingerjevem gozdu se zdi, da so imeli vsi bližnji podložniki in kočarji pravico do lesa. V Zgornjem grajskem gozdu so smeli 4 podložniki namesto plačila za selska pota pasti po eno kravo. Ta pravica je bila zagotovljena s kupnimi pismi. Na Strelškem vrhu so imeli dominikalni naseljenci (ki so se naselili na dominikalnih zemljiščih, ki jih je gosposčina ob spremembi tlake v denarne dajatve razkosala) pravico do paše ene krave, na Pristavskem vrhu so imeli to pravico 3 podložniki, 3 podložniki so imeli pravico do stelje. V primerjavi z drugimi gosposčinami je bila marenberska zelo malo obremenjena s služnostnimi pravicami.⁶ Ker podložniki sami sploh niso imeli gozdov ali pa ne dovolj, bi soglašali z odpravo služnostnih pravic le v primeru, če bi jim gosposčina brezplačno odstopila sorazmeren delež gozdov. To pa po njenem mnenju zanjo ne bi bilo ugodno in koristno, ker je imela sorazmerno malo gozdov, ki jih je rabila za svoje potrebe in za pomoč revnim podložnikom in takim, ki se jim je zgodila kak nesreča.

⁴ Kot pripomba 3. Ausweis über die bei der vereinigten Religions Fonds Herrschaft Mahrenberg befindlichen Waldungen, dann über ihren Zustand und Ertrag und über die in denselben bestehenden Servitusrechte, str. 159–165, 166, 167.

⁵ Ibid., fo 34.

⁶ Kot opomba 4

³ Ibid. Von der Beschaffenheit der Forste und Waldungen, fo 33–40.

Iz graščinskih gozdov so revni poročeni prebivalci in dninarji večkrat kradli dračje in drva. Te gozdne tatove je gosposčina, kolikor jih je ujela, zaprla, preiskala in obsodila kot politične prestopnike (zločince) (... als politische Verbrecher).⁷ Lahko je uvideti, da omenjen najnižji razred ljudi (... niedrigste Menschenklasse)⁸ zavedejo do kraje v gozdovih in na poljih le potrebe in revščina. Ti berači nimajo ne polj, ne gozdov, živijo le od dnine, morajo pa prehranjevati pogosto številne družine. Da bi se izognili gozdnim in poljskim krajam, gosposčina ni videla nobene druge boljše možnosti, kot da bi omejili izdajo dovoljenj za sklepanje zakonske zveze gostačem in poslom in da bi ta dovoljenja dajali le tistim, ki se pred gosposčino izkažejo, da imajo ustrezno premoženje, da bodo lahko vzdrževali družino. Nato sledi v poročilu populistični ekskurz, da bi tako sicer zmanjšali število prebivalstva, kar pa v teh goratih krajih z majhnimi možnostmi zaslužka ne bi bila posebna škoda. Otroci teh revežev so namreč zaradi pomanjkanja hrane že od malega slabotni, imajo slabo vzgojo in potemtakaem za krajane niso koristni temveč škodljivi in nevarni za splošno varnost in mir ter za državo.

Les so podirali spomladi in jeseni s približno sežen visokim panjem. Poškodb drevja v gozdovih ni bilo, ker so take poskuse najostreje kaznovali. Poleti tudi niso sekali vej za vejnik. Če se je listje v gozdu le preveč nakopičilo, tako da je oviralo kalitev semena, je gosposčina dovolila podložnikom proti skromnemu plačilu grabljenje stelje, vendar večinoma le na osončnih legah.

Živino (kolikor je bilo dovoljeno) so podložniki pasli v gozdovih od pomladi do jeseni. V gozdovih ni bilo skrivnih poti; v njih se niso skrivali klateži. Za podiranje in pripravo klaftr drv je gosposčina plačevala drvarjem po 36 krajcarjev. Les so kupcem prodajali na panju proti nakazilu in takojšnjemu plačilu. Svinjske paše v marenberških gozdovih ni bilo. Lov je bil v zakupu. Zakupnina je znašala 69 fl letno.

Na gosposčini je bil nastavljen logar (Waldförster), ki pa še zdaleč ni bil usposobljen za pravega gozdarskega uradnika (Dieser ist zu einem ordentlichen Forstbeamten bei weitem nicht qualifiziert),⁹ prejemal je

tudi le plačo 80 fl, imel je zastoj službeno stanovanje in deputat 6 klafter drv, ki pa si jih je moral sam pripraviti in plačati prevoz zanj iz gozda.

Izdatkov za »gozdno kulturo« do leta 1800 ni bilo, šele leta 1801 je izkazan neznatni znesek 2 fl 15 kr. Pri tej gosposčini so prikazane bilance le za l. 1789–1793. V teh letih je gozdarstvo k čistemu donosu gosposčine (letno povprečje 5.489 fl) prispevalo le 1,97 % (letno povprečje 108 fl). Če bi odbili od tega plačo logarja 80 fl, ki je bil plačan iz splošnega proračuna gosposčine, bi ta delež padel celo le na 0,51 %. Glavni vir dohodkov na gosposčini so bile dajatve podložnikov za zemljišča (pravde), primščine (lavdemiji), desetine od žita in vina, gornine in zelo pomembni dohodki od vinogradov, ki jih je gosposčina imela v Slovenskih goricah.

Za primerjavo denarne vrednosti lahko služijo že navedene cene lesa in plačilo drvarjev od klaftr drv, plača upravnika gosposčine, ki je zaslužil letno 755 fl in logarja ter sodnega sluga, ki sta imela okoli 80 fl letne plače.

Die Waldwirtschaft auf der Staatsherrschaft Mahrenberg (Radlje) am Übergang aus dem 18. ins. 19. Jahrhundert

Zusammenfassung

In der Abhandlung wird die Waldwirtschaft der Staats-(Religionsfonds) herrschaft Mehrenberg, jetzt Radlje, anhand der Güterbeschreibung aus dem Jahre 1802 vorgestellt. Diese Staatsherrschaft entstand aus den Besitzungen des 1782 aufgelösten Dominikanerinnenklosters daselbst. In ihr waren Herrschaften bzw. Güter Vuzenica (Saldenhofen), Muta (Hohenmauthen), Rohrbach und Marenberg vereinigt. Der Waldbesitz war gering und belief sich nur auf 416 Joch. Die Wälder lagen sehr zerstreut in gebirgigen Lagen. Sie waren mit den für dieses Gebiet üblichen Baumarten bewachsen. Genaue geodätische Waldausmessung scheint bis 1802 nicht erfolgt zu sein. Die Walder waren wegen zu geringen Umfangs und der Lage nicht in Abteilungen gruppiert. Auf dieser Herrschaft schien nach Angaben sehr strenge Befolgung der Waldordnung zu herrschen, ob das auch tatsächlich der Fall war, müsste man mit anderen Quellen nachprüfen. Jedenfalls wurde solche Schärfe bei bisher behandelten fünf Staatsherrschaften auf slowenischen Gebiet bei weitem nicht vorgefunden.

Es war ein Waldförster angestellt, der aber für diesen Posten keine entsprechende Qualifikation aufwies. Entgegen der Waldaufsicht scheint aber

⁷ ibid., fo 35 V

⁸ ibid.

⁹ ibid., fo 39 V.

die forstliche Pflege der Wälder vernachlässigt worden zu sein. Erst im Jahre 1801 wurden für Forstkultur 2 fl 15 xr ausgegeben.

Die Walder wurden für keine industrielle Zwecke, im geringen Ausmass für Bauholz, hauptsächlich aber für Brenn-(Scheiter-) holzanfertigung durch eigene und fremde Untertanen benutzt. Der Aushieb war nicht beträchtlich, folglich waren auch die Reineinnahmen aus dem Waldbau sehr bescheiden (von 1789–1793 jährlich durchschnittlich 108 fl). Wenn man von diesen den Förstergehalt (80 fl) abziehen würde, der aus dem Gesamthaushalt der Herrschaft beglichen wurde, verbliebe ein Rest von 28 fl, der 0,51 % der Gesamtherrschaftseinnahmen darstellte. Der Waldbau auf der Staatsherrschaft Marenberg war gegen Ende des 18. Jahrhunderts noch schlecht rentabel, was in dem Umstand zu suchen ist, da die Waldungen sehr wenig zu wirtschaftlich ergiebigen Zwecken genutzt wurden.